

ПРОТИДІЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ: ОКРЕМИ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

ЗВОНАРЬОВ Олег Юрійович - кандидат юридичних наук, доцент

УДК 343.102

DOI 10.32782/EP.2023.3.27

У статті розглянуто існуючі проблеми, які мають місце при протидії легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом. Звернуто увагу, що інтеграція України в світове безпекове співтовариство, крім надбання очевидних переваг, потребує серйозних зусиль щодо боротьби з різними злочинами, у тому числі із відмиванням «брудних» доходів.

У роботі наголошено, що легалізації (відмивання) майна – це передусім спосіб (механізм) надання правомірності злочинно здобутим прибуткам та надприбуткам.

Завдяки історичному аналізу автор зазначає, що на офіційному рівні легалізації (відмивання) майна було вперше визначено Президентською комісією США по боротьбі з організованою злочинністю в 1984 року. Тоді це поняття тлумачилося як процес приховування майна незаконного походження або незаконного використання доходів, а також як способи показати ці доходи як законні.

У статті звертається увага на ту обставину, що в законодавчих формулюваннях не розкривається суть легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, а лише описуються діяння, що становлять собою окремі форми відмивання. Найбільш пріоритетними напрямками у сфері протидії відмиванню «брудних» доходів виступає, зокрема, протидія тероризму, транснаціональній злочинності, організованій злочинності і корупції, етнічним чисткам, злочинам проти людяності та іншим видам правопорушень. Наголошено, що ці векторні напрями впливу зазначені у підсумковому документі Всесвітнього саміту ООН.

Також у роботі наведені основні міжнародні спеціальні органи, які протидіють відмиванню коштів, в тому числі організованим злочинним групам та зазначені їхні основні завдання у протидії легалізації (відмиванню) майна, що одержане злочинним шляхом. Такими органами є: Група з розробки фінансових заходів з відмивання грошей (FATF), Група міжнародних фінансових дій (CAPI), Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол).

Ключові слова: предикатний злочин, легалізація (відмивання) доходів, «брудні» кошти, організована злочинність, злочинна діяльність, транснаціональна злочинність, фінансовий моніторинг, фінансування тероризму

Постановка проблеми

Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, як і багато інших транснаціональних злочинів, викликана глобалізацією та є її негативним проявом. Як наслідок, інтеграція України в світове співтовариство, крім надбання очевидних переваг, потребує серйозних зусиль щодо боротьби з різними злочинами, в т. ч. із відмиванням «брудних» доходів [6, с. 9].

З розвитком суспільних правовідносин розвивається та удосконалюється законодавство і ряд нормативно-правових актів, у зв'язку з чим щодо багатьох юридичних конструкцій вже достатньо довгий проміжок часу точаться жваві дискусії. Не оминуло увагою і поняття «відмивання» доходів, адже не існує єдиного розуміння цього по-

няття як у міжнародному законодавстві, так і у законодавстві окремих держав. Під «відмиванням» доходів прийнято розуміти легалізацію протиправно одержаних грошових коштів та майна, що здійснюється шляхом різних маніпуляцій з «брудним» капіталом, внаслідок чого останній набуває статусу законного (легального). Тобто, маються на увазі лише методи і процедури, що дозволяють отримані в результаті незаконної діяльності кошти переводити в інші активи для приховування їх правдивого походження, дійсних власників або інших аспектів, що могли б свідчити стосовно порушення законодавства [13, с. 4].

Також необхідно відмітити, що у вітчизняній юридичній літературі існує багато точок зору на те, що собою являє «відмивання» доходів. Безперечним та спільним для міркувань, висловлених у різні часи, є те, що відмивання – це передусім спосіб (механізм) надання правомірності злочинно здобутим прибуткам та надприбуткам.

Учені-криміналісти під легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, розуміють як виведення «брудних» коштів зі сфери обігу тіньового капіталу з наданням видимості їм законного походження; зумовлену об'єктивними та суб'єктивними чинниками, взаємопов'язану із середовищем і в ньому відображену систему дій суб'єкта; типові схеми (типології), що полягають у здійсненні у певній послідовності «елементарних» фінансових і господарських операцій; невід'ємну складову технологій злочинного збагачення, тобто комплексів взаємопов'язаних злочинних дій, що поєднані в єдиний ланцюг злочинної поведінки, де власне легалізація є останньою ланкою [10, с. 183].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженням проблем, які пов'язані з легалізацією (відмиванням) брудних грошей у різні часи займалися Л. Ф. Гула, Л. М. Доля, О. О. Дудоров, В. А. Журавель, В. П. Захаров, М. І. Костін, Ю. В. Луценко, В. В. Саєнко, Т. М. Тертиченко та ін. Водночас, не дивлячись на значний науковий

інтерес даній проблематиці, питання протидії легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, залишаються актуальними й дотепер.

Метою статті є аналіз існуючих проблем, які мають місце при протидії легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, а також вироблення напрямів протидії даному суспільно небезпечному діянню.

Виклад основного матеріалу

На офіційному рівні досліджуваний термін було вперше визначено Президентською комісією США по боротьбі з організованою злочинністю в 1984 року. Тоді це поняття тлумачилося як процес приховування майна незаконного походження або незаконного використання доходів, а також як способи показати ці доходи як законні. Аналогічним є визначення, датоване 1993 роком, що належить Міжвідомчій групі з протидії відмиванню грошей Великобританії. Відмивання визначається як процес, за допомогою якого правопорушники прагнуть до того, щоб приховати справжнє походження доходів від протизаконної діяльності та володіння ними [6, с. 20, 5, с. 89].

Такими були перші тлумачення поняття «відмивання» доходів, які зустрічалися в національних законодавствах Великобританії та США. Звертає на себе увагу та обставина, що в наведених законодавчих формулюваннях не розкривається суть легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, а лише описуються діяння, що становлять собою окремі форми відмивання [6, с. 21].

Так, найбільш пріоритетними напрямками у сфері протидії відмиванню «брудних» доходів виступає, зокрема, протидія тероризму, транснаціональній злочинності, організованій злочинності і корупції, етнічним чисткам, злочинам проти людяності. Ці векторні напрями впливу зазначені у підсумковому документі Всесвітнього саміту ООН [18]. Тому не викликає сумнівів і та обставина, що аналогічної уваги з боку міжнародного співтовариства потребує

саме протидія легалізації злочинних доходів [15, с. 80–82].

Ратифікована Верховною Радою України Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів від злочинної діяльності, яка була прийнята ще у 1990 році [12], як і інші нормативно-правові акти Ради Європи по боротьбі з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, визначають необхідність співробітництва держав-учасниць за трьома основними напрямками: 1) зближення позицій із кримінально-правовою оцінкою «відмивання» капіталів (доходів) у національному законодавстві; 2) уніфікація внутрішньодержавних заходів, спрямованих на боротьбу з легалізацією (відмиванням) грошових коштів чи інших капіталів, одержаних незаконним шляхом; 3) визначення кола найбільш ефективних заходів та процедур європейського співробітництва у боротьбі з «відмиванням» доходів.

Перед Конвенцією було поставлене ще одне важливе завдання: доповнити та розвинути існуючі раніше нормативно-правові акти, які були розроблені під егідою Ради Європи – Європейська конвенція про передачу судочинства у кримінальних справах [7], Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах (1959 р.) [7], Європейська конвенція про судові рішення у кримінальних справах (1970 р.) [9] та ряд інших нормативно-правових актів. Для держав, які вирішили приєднатися до Конвенції Ради Європи 1990 року, це могло означати необхідність суттєвої зміни національного законодавства. В п. 1 ст. 6 Конвенції («Правопорушення, пов'язані із відмиванням коштів») зазначено, що кожна сторона вживає законодавчих та інших заходів, щоб кваліфікувати як правопорушення такі діяння, якщо вони вчинені умисно: а) перетворення або передачу власності, з усвідомленням, що така власність є доходом, з метою приховування або маскування незаконного походження власності або з метою сприяння будь-якій особі, замішаній у вчиненні предикатного злочину, уникнути правових наслідків її дій; б) приховування або маскування справжнього характеру, джерела,

місцезнаходження, стану, переміщення, прав стосовно власності або володіння нею, з усвідомленням, що така власність є доходом, – а також з урахуванням правових систем сторін; в) набуття, володіння або використання власності з усвідомленням під час отримання, що така власність була доходом; г) участь у вчиненні, об'єднання або змова з метою вчинення, замах на вчинення, пособництво, підмова, сприяння і поради щодо вчинення будь-якого із зазначених вище злочинів [18].

Відповідно до Конвенції кожна держава-учасник може вжити заходів, які вона вважає за потрібне, щоб на підставі свого внутрішнього права розглядати як правопорушення вчинення повністю чи частково будь-якого із заборонених Конвенцією діянь, якщо виконавець: а) передбачає, що майно являється доходом; б) діє з метою отримання прибутку; в) діє з метою сприяння подальшому продовженню злочинної діяльності.

Низка держав, які приєдналися до Конвенції, відразу внесли зміни та доповнення до свого законодавства. Так, у Великобританії з 1994 року діє закон, у відповідності до якого працівники всіх банків, які не повідомили правоохоронним органам про незвичні, підозрілі переміщення грошових коштів, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності та отримати від 2 до 14 років позбавлення волі. У Нідерландах набув чинності закон, який зобов'язував банківських працівників інформувати правоохоронні органи про надходження на рахунки своїх клієнтів сум понад 25 тис. гюльденів. Аналогічні норми є в США, Італії і інших країнах [11, с. 182; 16, с. 112–115].

Міжнародно-правові документи, що спрямовані на протидію легалізації (відмивання) злочинних доходів, прийняті в межах Європейського Союзу, який побудований на так званих трьох стовпах: 1) три існуючих Співтовариства (ЄОВС, ЄЕС і Євратом); 2) спільна зовнішня політика та політика безпеки; 3) співробітництво у кримінально-правовій сфері. Відповідно до Директиви Ради Європейських співтовариств про запобігання використанню фінансової

системи для відмивання грошей згідно Директиви 91/308/ЄЕС, 19.06.1991 року, встановлено обов'язок держав-учасниць забезпечити заборону «відмивання» коштів і вжити заходів щодо визначення покарань за порушення положень.

Директива чітко визначає, що злочинною являється легалізація (відмивання) не тільки доходів та майна, одержаних в результаті торгівлі наркотиками, як це визначає Віденська конвенція 1988 року, але й «майнових цінностей всіх видів (матеріальних і нематеріальних, рухомих і нерухомих), правових титулів і документів, які посвідчують право власності та інші майнові права», якщо ці «економічні вигоди» отримані в результаті вчинення будь-яких діянь, визнаних злочинними на територіях держав-членів Ради Європи. Згідно Директиви ЄС 91/308, під легалізацією незаконно придбаних засобів слід розуміти конверсію та передачу майна, одержаного незаконним шляхом, з метою приховати незаконне походження такого майна, приховування дійсної природи, походження, місцезнаходження, розташування чи руху майна та прав на нього, а також придбання, володіння та використання майна, якщо в момент його отримання відомо, що воно являється доходом, одержаним злочинним шляхом [4].

Подібною проблемою займається також FATF. В 1990 році Групою були підготовлені сорок рекомендацій, що являють собою основні положення концепції протидії легалізації (відмиванню) доходів. В подальшому вони переглядалися з врахуванням накопиченого досвіду та змін, які відбуваються у сфері «відмивання» коштів. Основні рекомендації державам-учасникам наступні: оголосити «відмивання брудних» грошей злочином; здійснити ряд ефективних заходів з метою виявлення, арешту, конфіскації легалізованих грошей; реалізувати ефективну систему встановлення особи клієнтів та впровадити процедури ведення обліку фінансовими установами; впровадити практику повідомлення компетентних органів влади про факти сумнівних угод при виникненні підозр про те, що в обігу знаходяться кримінальні кошти; підтриму-

вати тісне співробітництво між державами при здійсненні операцій правоохоронного спрямування в протидії «відмиванню брудних» коштів та ін. [2, с. 178–179].

Певний вклад у посилення протидії з цими злочинами внесли Міжнародна конференція по запобіганню «відмивання» грошей та використання доходів від злочинної діяльності та боротьбі з ними, проведена ООН в м. Курмаєр (Італія) у червні 1994 року, і Всесвітня конференція на рівні міністрів по організованій і транснаціональній злочинності, організована ООН в м. Неаполь (Італія) в листопаді 1994 року, на якій прийняті Неапольська політична декларація та Глобальний план дій проти організованої транснаціональної злочинності. Серед інших документів слід також назвати і Факультативний протокол до Типового договору про взаємну допомогу в області кримінального судочинства, яке стосується доходів від злочинів, прийнятому Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН в 1990 року.

У числі міжнародно-правових актів, які стосуються саме протидії можливості розпоряджатися доходами, одержаними злочинним шляхом, слід назвати і Віденську конвенцію ООН від 19 грудня 1988 року «Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин», ратифіковану більш як ста країнами. У ній, зокрема, закріплені зобов'язання держав-учасниць протидіяти «відмиванню» незаконно придбаного капіталу. У Конвенції Ради Європи про відмивання, виявлення, вилучення і конфіскацію доходів від злочинної діяльності, прийнятій у 1990 року у Страсбурзі відзначається, що позбавлення злочинця доходів, одержаних злочинним шляхом, є одним з ефективних і сучасних методів протидії небезпечним формам злочинності [19].

Як показує час, проблема боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих злочинним шляхом, належить до числа невирішених як в Україні, так і в інших промислово розвинених державах. Тому боротьба з цим особливо небезпечним злочинним посяганням була і залишається в центрі уваги таких міжнародних

організацій, як ООН, Рада Європи, Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (РАТР) та ін. Про це свідчить низка міжнародних правових актів. Зокрема, Віденська конвенція ООН «Про боротьбу з незаконною торгівлею наркотичними засобами і психотропними речовинами» (1988 р.), Конвенція Ради Європи «Про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом» (1990 р.), Сороч рекомендацій РАТР (1990 р., 1996 р, 2003 р.) та ін. [2, с. 178].

З метою визначення державної політики в частині протидії легалізації (відмивання) брудних коштів звернемося за досвідом до міжнародних спеціальних органів.

Так, міжнародними спеціальними органами, які протидіють відмиванню коштів, в тому числі організованим злочинним групам, є:

1. «Група з розробки фінансових заходів з відмивання грошей» (FATF) – це міжурядовий орган, завданням якого є розробка і сприяння стратегії боротьби з легалізацією (відмиванням) грошей як на національному, так і на міжнародному рівні. Таким чином, Група з розробки фінансових заходів є «органом формування стратегії», діяльність якого спрямована на формування необхідної політичної волі для здійснення реформування національного законодавства та регуляторної системи з метою боротьби з «відмиванням» грошей.

FATF не має ані чітко визначеної конституції, ані необмеженого терміну існування. Кожні п'ять років Група з розробки фінансових заходів проводить регулярні перегляди своїх завдань. FATF існує з 1989 року і було погоджено, що вона має продовжувати свою роботу при необхідності [1].

2. «Група міжнародних фінансових дій» (CAPI) – створена 1989 року за ініціативою Президента Франції Ф. Міттерана. Її метою є оцінка результатів діяльності співтовариства щодо припинення використання банків і фінансових інститутів для відмивання коштів та його подальшого вдосконалення. Членами CAPI є: Німеччина, Греція, Австрія, Австралія, США, Франція, Бельгія, Канада, Данія, Іспанія, Італія, Японія,

Великобританія, Швеція. У рамках нарад CAPI, які проводяться з 1990 року щорічно, відпрацьовуються конкретні рекомендації щодо розвитку та вдосконалення національного і кримінального законодавства, пропозиції щодо розвитку міжнародного співробітництва в галузі боротьби з легалізацією коштів [3, с. 109].

3. «Міжнародна організація кримінальної поліції» (Інтерпол), створена для координації взаємодії правоохоронних органів держав та здійснення спільних заходів щодо боротьби з міжнародною злочинністю, у тому числі протидіє легалізації коштів та допомагає розслідувати дану категорію злочинів. Ця організація фактично була заснована 1914 року на 1 Конгресі Кримінальної поліції в Монако.

Україну було прийнято до Міжнародної Організації Кримінальної Поліції у 1992 році на 61-й сесії Генеральної асамблеї Інтерполу. Повноправним членом цієї організації наша держава стала в 1993 році після створення Національного центрального бюро Інтерполу [17].

На рівні держави протидія кримінальним операціям з легалізації (відмивання) коштів була і залишається однією з актуальних проблем боротьби зі злочинністю. Великі комерційні структури (банки або фірми), володіючи розгалуженою мережею дочірніх (контрольованих) фірм, особливо в регіонах, можуть приховати фінансові операції різних масштабів. Необхідно врахувати, що відстежити ланцюжок операцій при численності задіяних філій фірм надзвичайно складно. Основною метою злочинних груп є отримання надприбутків, які необхідно легалізувати (відмити) [14, с. 86].

Висновки

Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом є серйозною проблемою сьогодення, яка підриває економічний розвиток багатьох держав та сприяє укоріненню злочинності. Національні та міжнародні установи впроваджують суворі заходи для протидії цьому вкрай негативному суспільно небезпечному явищу включаючи законодавчі ініціативи та

міжнародні стандарти фінансового моніторингу. Ефективна боротьба з легалізацією (відмивання) грошових коштів вимагає співпраці між багатьма країнами світу за різними напрямками з застосуванням нових форм та методів такої боротьби.

Література

1. Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей – FATF. URL: <https://www.fiu.gov.ua/content/uk/fatf.htm>.
2. Гула Л. Ф. Легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, що вчиняється організованими групами, як одна з форм економічної загрози фінансовому ринку. *Журнал юридичної науки: теорія і практика*. 2014. № 3(7). С. 176–180.
3. Гула Л. Ф. Легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, що вчиняються організованими групами, як одна з форм економічної загрози фінансовому ринку. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 103–111.
4. Директива 2005/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_774#Text.
5. Доля Л. М. Небезпека легалізації (відмивання) грошових коштів та іншого майна, одержаних злочинним шляхом. *Право України*. 2002. № 2. С. 89–93.
6. Дудоров О. О., Тертиченко Т. М. Протидія відмиванню «брудного» майна: європейські стандарти та Кримінальний кодекс України: монографія. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.
7. Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах (1959 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036#Text.
8. Європейська конвенція про передачу судочинства у кримінальних справах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_008#Text.
9. Європейська конвенція про судові рішення у кримінальних справах (1970 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_341#Text
10. Журавель В. А. Предикатний фактор у структурі елементів криміналістичної характеристики легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 1. С. 182–189.
11. Захаров В. П. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: теоретико-правовий аспект. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2171/vnulpurn201480134.pdf>.
12. Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_029#Text.
13. Костін М. І., Саєнко В. В. Обставини, що підлягають встановленню та доказуванню у розслідуванні легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом: монографія. Київ: Дія, 2005. 184 с.
14. Кримінологія: підручник для студ. вищ. навч. закл. / [О. М. Джу́жа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайліченко та ін.]; за заг. ред. О. М. Джу́жи. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 203 с.
15. Луценко Ю. В. Протидія злочинності в сучасних умовах. *Соціально-правові студії*. 2020. Випуск 1(7). С. 79–84.
16. Луценко Ю. В. Участь спеціальних служб іноземних держав у протидії організованій злочинності та корупції на прикладі Італійської Республіки. *Наше право*. 2017. № 4. С. 110–116.
17. Міжнародна організація кримінальної поліції – Інтерпол. URL: <https://arm.naiu.kiev.ua/books/SPOU/files/8-1.pdf>.
18. Підсумковий документ Всесвітнього саміту від 16 вересня 2005 року, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 60/1. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU05239>.
19. Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. Конвенція ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text.

**PREVENTION OF LEGALIZATION
(LAUNDERING) OF PROPERTY
OBTAINED BY CRIMINAL WAYS:
CERTAIN PROBLEMS OF THEORY AND
PRACTICE**

The article examines the existing problems that occur when combating the legalization (laundering) of property obtained through criminal means. Attention was drawn to the fact that the integration of Ukraine into the world security community, in addition to the acquisition of obvious advantages, requires serious efforts to combat various crimes, including the laundering of «dirty» income.

The work emphasizes that the legalization (laundering) of property is primarily a method (mechanism) of legalizing criminally obtained profits and excess profits.

Thanks to historical analysis, the author notes that the official level of legalization (laundering) of property was first determined by the US Presidential Commission on Combating Organized Crime in 1984. Then this concept was interpreted as the process of hiding property of illegal origin or illegal use of income, as well as ways to show these income as legitimate.

The article draws attention to the fact that the legislative wording does not disclose the essence of legalization of proceeds obtained through crime, but only describes actions that constitute separate forms of money laundering. The most priority directions in the field of combating the laundering of «dirty» income are, in particular, combating terrorism, transnational crime, organized crime and corruption, ethnic cleansing, crimes against humanity, and other types of offenses. It is emphasized that these vector directions of influence are indicated in the final document of the UN World Summit.

The work also lists the main international special bodies that combat money laundering, including organized criminal groups, and their main tasks in combating the legalization (laundering) of criminally obtained property are indicated. These bodies are: the Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF), the International Financial Action Task Force (FIFA), the International Criminal Police Organization (Interpol).

Key words: *predicate crime, legalization (laundering) of income, «dirty» funds, organized crime, criminal activity, transnational crime, financial monitoring, terrorist financing*